Islam and Health Journal
Babol University of Medical Sciences

دانشگاه علوم پزشکی بابل، نشریه اسلام و سلامت
دوره اول، شماره دوم، تابستان ۹۳، صفحه: ۷۰-۶۳

سیره نبوی در پرستاری: تبیین مفهوم پرستاری با استفاده از احادیث، روایات و سیره نبوی

دریافت مقاله: ۹۳/٤/۱۹ پذیرش مقاله: ۹۳/٦/۱۸

اکرم السادات سادات حسینی (PhD)[۱*]

۱. دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

*نویسنده مسئول: اکرم السادات سادات حسینی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

تلفن: ۶۱۰۵۴۴۲۳ ۲۱ ۹۸+
فاکس: ۶۶۹۰۴۲۵۲ ۲۱ ۹۸+
Email: ashoseini@tums.ac.ir

چکیده

سابقه و هدف: پرستاری یکی از مهم ترین مفاهیم رشته است که نیازمند مفهوم پردازی بر اساس فرهنگ، مذهب و فلسفه جوامع مختلف دارد. بنابراین، این مطالعه به منظور تعریف مفهوم پرستاری بر اساس سیره نبوی انجام شده است.

مواد و روش ها: مطالعه حاضر بر اساس روش تحقیق موضوعی آیات و روایات در ۷ گام انجام شده است.

یافته ها: بر اساس روایات و احادیث منتسب به پیامبر (ص) پرستاری باید همراه با مهربانی، شفقت، همدلی و همدردی و بر پایه‌ی نیاز بیمار باشد. از آنجا که پیامبر توصیه می کند خویشان، مراقبین بهتری برای بیماران هستند به نظر می رسد در امر مراقبت آنچه مهم تر است شفقت است. بنابراین بر اساس سنت نبوی مفهوم پرستاری محسنانه شکل می گیرد که در آن پرستاری بر مبنای مهر و عاطفه به بیمار (انسان) انجام می گردد و در این مسیر پرستار به مقام محسنین و نیکوکاران نائل می شود.

نتیجه گیری: در مقایسه تعریف موجود با نظریه های پرستاری، مهم ترین تفاوت در انتخاب معیار، نیاز بیمار است که در اسلام فطرت الهی و در نظریه های غربی تعاملات انسان و محیط می باشد. بنابراین مفهوم احسان، شفقت و مراقبت دارای تفاوت های فلسفی در فلسفه انسان محوری نسبت به خدا محوری خواهد شد. با توجه به تفاوت معنایی که بین مفهوم پرستاری در سیره نبوی و نظریه های رایج پرستاری وجود دارد به نظر می رسد لازم است تا مطالعات دامنه دار و مکرری در این زمینه در جامعه ایرانی- اسلامی ما انجام شود و در این راستا بتوان برنامه های مراقبتی و مداخلات پرستاری را بر اساس تعاریف پرستاری موجود در متون اسلامی ارائه داد.

واژگان کلیدی: اسلام، پرستاری، سیره نبوی، محسنانه

مقدمه

پرستاری به عنوان یک دانش و علم نیازمند تعریف مفاهیم عمده‌ی خود می‌باشد. مسلماً تعاریف مفاهیم، وابستگی زیادی به فلسفه و فرهنگ جوامعی دارد که این تعاریف در دامنه‌ی آنها صورت می‌پذیرد (۴-۱). پرستاری یکی از مفاهیم عمده و مهم در رشته و دانش پرستاری است که تعاریف متعددی در مورد آن وجود دارد. دامنه‌ی تعریفی واژه پرستاری از معانی لغت نامه ای آن که ریشه در زبان کهن دارد تا تعریف این مفهوم در تئوری های پرستاری، که از قرن ۱۹ با نظریه نایتینگل آغاز شد، متغییر است (۶و۵). بر اساس مطالعات به عمل آمده، پرستاری از نظر لغت شناسی نیز دارای معانی متفاوتی در لغت نامه های دانش های مختلف است (۷). مثلاً در لغت نامه‌ی پزشکی به عنوان مراقبت از بیمار یا مراقبت از نوزاد معنی شده است. در برخی لغت نامه ها به عنوان مراقبت از زخم و صدمه عنوان شده است و در مواردی حتی به عنوان کنیز و خدمتکار بیان شده است. این تفاوت معنایی در واژه پرستاری نشان می دهد پرستاری هنوز معنای مشخص و خاص خود را نیافته است و در معنای آن ابهامات جدی وجود دارد (۱۱-۸). دانشمندان پرستاری نیز عقیده دارند در تعاریف موجود نکات ابهامی وجود دارد که باید در پی شفاف سازی آنها باشیم. علاوه بر بعد واژه شناسی، بعدی دیگر نیز در تعریف مفهوم پرستاری وجود دارد و آن تعاریف مفهومی متفاوت از پرستاری با توجه به زمینه فکری، فرهنگی، اجتماعی و فلسفی مفهوم پرداز است (۷و۳-۱). از آنجا که مفهوم انسان در اسلام با تعریف آن در جوامع غربی که انسان محور است تفاوت عمده ای دارد (۱۲) بنابراین به نظر می رسد مفهوم پردازی پرستاری از این انسان نیز متفاوت با جوامع غیر اسلامی باشد بنابراین ضرورت دارد تا در دیدگاه اسلامی نیز پرستاری مفهوم پردازی شود (۱۳). بر اساس بررسی های انجام شده مطالعاتی توسط Zandi در زمینه نظریه پردازی در پرستاری بر اساس متون اسلامی انجام شده است که در نهایت منجر به تولید نظریه‌ی قلب سلیم شده است اما در مطالعه ایشان مفهوم پرستاری به طور وضوح تعریف نشده است و بیشتر در تعامل مفهومی با انسان توضیح داده شده است (۱۴). در مطالعه دیگری که توسط Sadat Hoseini و همکاران در سال ۱۳۹۰ انجام شده است چهار متاپارادایم نظریه های پرستاری (۲) بر اساس متون اسلامی تعریف شده اند ولی در این مطالعه نیز مفهوم پرستاری به طور خاص تنها بر اساس دیدگاه و سیره نبوی مطرح نشده است (۱۵). با توجه به اینکه در فرهنگ اسلامی پیامبر عظیم‌الشان اسلام (ص) به عنوان الگوی کلیه‌ی مسلمانان معرفی می‌شوند و بنیان عملکردی اسلام به طور اولیه، بر اساس سیره ایشان پایه گذاری

شده است و بر مبنای عقیده کتب نظریه پردازی پرستاری، اولین پرستار مسلمان "رفیده" بوده است که در زمان پیامبر (ص) از مسلمانان مراقبت کرده است (۳). بنابراین خالی از لطف و ضرورت نیست که بر اساس سیره و احادیث و روایات پیامبر عظیم الشانمان (ص) به مفهوم پرستاری در سیره ایشان دست یابیم. بنابراین با تعریف پرستاری بر اساس سیره نبوی به دو هدف عمده دست می یابیم؛ اول اینکه جنبه هایی از پرستاری که تاکنون ناشناخته مانده است آشکار می گردد و دوم تعریف مفاهیم عمده هر دانش در زمینه‌ی فرهنگی و فلسفی جامعه درگیر آن دانش ارائه می گردد. بر اساس این فرضیه که اسلام به عنوان یک ایدئولوژی می تواند بنیان فلسفی و ایدئولوژیک نظریه پردازی در پرستاری را تامین نماید (۱۶) و یکی از مهم ترین منابع در اسلام، روایات و احادیث هستند که در این میان احادیث و روایات نبوی جایگاه ویژه ای در بین اهل علم دارد لذا این مطالعه با هدف تبیین مفهوم پرستاری بر اساس سنت نبوی انجام شده است.

مواد و روش ها

جهت تبیین مفهوم پرستاری بر اساس سیره نبوی با توجه به اینکه این مفهوم قبلاً تبیین و تعریف نشده است لذا از روش تحقیق موضوعی در متون اسلامی به منظور روشن و واضح سازی این مفهوم در متون اسلامی استفاده شد.

روش تحقیق موضوعی:

۱. همواره در مفهوم پردازی، مرحله اول شناخت معنای لغتی واژه‌های مورد نظر است که اصطلاحاً یافتن کلید واژه ها نامیده می شود. در این مرحله از فرهنگ لغات، نوشتارها و متون در دسترس مانند لغت نامه دهخدا و معین و لسان العرب و قاموس قرآن و سایر کتب برای موارد استفاده و کاربرد واژه و انتخاب لغات مترادف یا مشابه پرستاری در متون روایی استفاده شد.

۲. در مرحله دوم، تدارک فهرست روایات و احادیث پیامبر (ص) است که براساس لغات یافت شده در مرحله اول و معانی آن لغات شروع به یافتن روایات مرتبط با پرستاری و واژه های مترادف آن با مراجعه به کتب معتبر حدیثی مانند بحار الانوار و دانشنامه احادیث پزشکی و استفاده از نرم‌افزارهای معتبر حدیثی مانند گنجینه نور و جامع الاحادیث یا هر کتاب حدیثی که در طول مطالعه لازم شناخته شد پرداختیم. در این مرحله تنها کار جمع آوری و دسته بندی احادیث انجام شد (لازم به ذکر مجدد است که در این مرحله با توجه به هدف مطالعه تنها احادیث و روایات منسوب به پیامبر (ص) انتخاب و لیست شدند).

۳. مرحله‌ی مفهوم یابی یا تجزیه و تحلیل روایات: الف) کشف معانی لغات احادیث با استفاده از علم صرف و کتب لغات مانند العین و لسان‌العرب و... . ب) در این مرحله مطالعه مکرر احادیث و روایات انجام شد و هر کلمه نوشته شده و مفاهیم درک شده از آن در جلوی کلمه نوشته شد در این مرحله محقق علاوه بر استفاده از ترجمه های موجود، مفاهیم درک شده در ذهن خود را هم در جلوی موارد ذکر نمودند. ج) سپس به درک کلی احادیث و روایات با توجه به شرح های نوشته شده بر احادیث پرداخته شد و آنها را با درک خود مقایسه نموده و موارد اختلاف و یا تشابه را تجزیه و تحلیل نمودیم. د) در نهایت به بازنگری سراسری مفاهیم بدست آمده در کلیه احادیث و روایات با توجه به مفاهیم تشکیل شده در ذهن محققین و کتب پرداختیم.

۴. کشف لغات متضاد با مفهوم مورد نظر که در تفسیر و توضیح روایت و احادیث کمک کننده است. در این مرحله لغات متضاد با مفهوم پرستاری و معانی مترادف با پرستاری بررسی شدند و با مقایسه با مفهوم به دست آمده از پرستاری در صورت مغایر بودن معنایی با آن به صحت یافته‌های خود پی بردیم یا در مواردی به وجوه ناشناخته ای از مفهوم مورد نظر دست یافتیم که در جستجو های اولیه با مفهوم پرستاری به دست نیامده بود.

۵. کشف مفهوم مشترک پرستاری در روایات و تفسیر روایی روایات بدست آمده: از مجموع یافته های مرحله ۴ و ۵ به یک جمع بندی کلی در مورد مفهوم مورد نظر در احادیث و روایات دست یافتیم و در نهایت تعریفی بر اساس آن ارائه شد.

۶. یافتن معانی مشابه پرستاری در متن روایات: سپس تعریف خود را مجدداً به احادیث و روایات عرضه نمودیم تا صحت آن تائید شود. در این مرحله از نظر متخصصین علوم دینی نیز بهره مند شدیم.

۷. در صورت امکان ارائه مثال هایی برای فهم بهتر معنی پرستاری: بر اساس تعریف به عمل آمده مصداق های احادیث یا روایات در این مورد استفاده شد.

در نهایت، در پایان این مرحله مفهوم پرستاری بر اساس سیره نبوی و مطالعات مشابه در متون اسلامی به صورت بیانیه ای به دست آمد (۱۸و۱۷).

شرح لغت یابی مطالعه حاضر در احادیث و روایات: با توجه به اینکه مهم ترین نکته در تحقیق موضوعی نحوه لغت یابی و جستجوی لغات مورد نظر می باشد در اینجا به شرح مختصری در این مورد می پردازیم. در لغت نامه های قرآنی در مفردات نهج البلاغه، جلد ۲، صفحه‌ی ۹۷۲: ممرضّ به صیغه فاعل از باب تفعیل به معنی پرستار است و کسی که از مریض محافظت می‌کند. حضرت علی (ع) درباره انسان مشرف به مرگ فرموده: «و ذهل ممرضّه... و خرسوا عن جواب السائلین عنه» پرستارش از او غفلت کرد و خانواده اش از جواب احوال پرسان، لال گشتند (۱۱). همچنین در زبان عربی کلمه "الممرض" کلمه ترجمه شده Nurse می باشد. بنابراین با توجه به کاربرد مکرر ممرض در روایات به عنوان پرستار، جستجوی در روایات و احادیث نبوی با کلمه "الممرض" انجام شد. علاوه بر ممرض به کاربرد های سایر کلمات مشابه پرستار بر اساس کاربرد آنها در کتب و نظریه های پرستاری (کفالت، مراقبه، عالج، اسف، احسان، حمایه، صیانت، حفظ، وصایت، حامی، مدافع، مستشار، معزی، رحمه، راحت، اعادت، کرامت) نیز پرداختیم و از میان کاربرد آنها در احادیث و روایات نبوی، مواردی را که کاربرد آنها به عنوان پرستار و پرستاری در متون تشخیص داده شدند مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. بنابراین سه شیوه جستجو در متون اسلامی انجام شد: ۱. کلمه ممرض به عنوان پرستار که تنها در متن عربی روایات کاربرد داشت. ۲. کلمه‌ی

پرستار و پرستاری که در ترجمه‌ی فارسی روایات کاربرد داشتند. ۳. جستجوی کلمات مشابه پرستار و پرستاری در زبان عربی که کاربرد معنایی پرستار یا پرستاری را در متون اسلامی داشتند (به این صورت که کلمات مشابه پرستاری در نظریه ها و تعاریف پرستاری به دست آمدند سپس به عربی ترجمه شده و در متن عربی روایات و احادیث جستجو شدند). این گوناگونی جستجو برای از دست ندادن متونی که در مورد پرستاری در متون احادیث نبوی وجود دارد انجام شد. در عربی دسته ای از واژه ها مانند کفالت، مراقبه و ... به معنای پرستاری وجود دارد که در مطالعه حاضر مواردی از کاربرد آنها در روایات نبوی که به عنوان پرستار و پرستاری شناخته شده اند به کار رفته است. زیرا این کلمات کاربرد های دیگری غیر از پرستاری نیز دارند مثلاً کفالت در حقوق یا مراقبه در عرفان و تهذیب نفس نیز کاربرد های مکرر دارد. بنابراین در جستجو، کلمات هم خانواده پرستاری در عربی جستجو شدند، ولی موارد استفاده‌ی آنها به عنوان پرستاری برای تجزیه و تحلیل انتخاب شدند.

یافته ها

مفهوم پرستاری یکی از مفاهیم اصلی در حرفه پرستاری است. درک پرستاران از پرستاری مستقیماً به معنای پرستاری در نزد آنان بر می گردد. از آنجا که رسول گرامی اسلام (ص) برای انتقال کلیه‌ی مفاهیم دینی با توجه به سطح درک مردم زمانه خود از رفتار، اعمال، بیانات در مورد اهمیت و شان موارد مورد نظرشان استفاده می نمودند، بنابراین برای شناسایی مفهوم پرستاری در سیره نبوی با چند منبع مهم مواجه هستیم: ۱. روایات ۲. حکایات و داستان ها و شرح حال ها ۳. حوادث تاریخی در صدر و دوره‌های بعدی اسلام.

روایات: پیامبر (ص) فرمودند: هر که بر سر بیماری پرستاری کند یک شبانه روز خدایش به همراه ابراهیم خلیل (ع) محشور کند و چون برق جهنده بر صراط بگذرد و هر که بکوشد در نیاز بیماری و آن را بر آورد از گناهانش به در آید چون روزی که مادرش او را زاده، پس مردی از انصار گفت: یا رسول الله اگر بیمار از خاندانش باشد؟ رسول خدا (ص) فرمود: بزرگتر ثواب از کسی است که در رفع نیاز خاندانش کوشد و هر که ضایع گذارد خاندانش را و قطع رحم کند خدایش از پاداش خوب محروم سازد روزی که محسنان را پاداش دهد و او را ضایع گذارد و هر که خدا در آخرت ضایع گذاشت و نادیده گرفت به جمع هلاکان برگردد تا راهی بیابد، و راهی نخواهد یافت و هر که به گرفتاری وامی دهد و به خوشی از او بستاند کردارش را از سر گرفته (گناهان پیش او محو شده) و خدا برابر هر درهمی هزار قنطار (یک پوست گاو پر از طلا) به او از بهشت بدهد[1] (۲۰و ۱۹). همچنین در حدیث دیگر از پیامبر بیان شده است: کسی که انجام نیاز نابینایی را بر عهده بگیرد و تلاش کند تا آن را انجام دهد، خداوند متعال دو برات آزادی به او عنایت می‌فرماید: یکی برات آزادی از آتش و دیگری برات دوری از نفاق و چند چهرگی؛ و در این دنیا هفتاد هزار حاجت او را برآورده می‌سازد و تا وقتی که (به خانه و یا محل کار خود) باز گردد غرقه دریای رحمت بی منتهای الهی خواهد بود و کسی که یک شب و روز، پرستاری بیماری را بر عهده بگیرد، خداوند متعال او را با حضرت ابراهیم خلیل (ع) محشور می‌سازد و از پل صراط به سرعت برق خواهد گذشت و کسی که تلاش کند تا حاجت بیماری را برآورده سازد، از آلودگی تمام گناهانی که تا آن روز انجام داده است (به جز حقّ النّاس) مانند روزی که از مادر زاده شده، (پاک و پاکیزه) بیرون می‌آید. در این هنگام مردی از انصار، پرسید: یا رسول اللّه! اگر بیمار، از بستگان او باشد چطور؟ رسول خدا (ص) فرمود: بزرگترین اجر و پاداش الهی از آن کسی است که در برآورده کردن نیاز های خویشاوندان خود کوشش کند و کسی که به افراد خانواده و تحت تکفّل خود نرسد و رابطه خود را با فامیل های خود قطع کند (قطع رحم نماید)، خداوند در روزی که به نیکوکاران پاداش می‌دهد او را از آن محروم ساخته و او را به خود واگذارد و کسی را که خداوند متعال در آخرت رها کرده و به خود واگذارد او مانند هلاک شدگان سرگردان است تا بلکه راه گریزی پیدا کند، ولی توفیق نجات نخواهد یافت و کسی که به حاجتمندی وام بدهد و در مطالبه آن بر او سخت نگیرد، تمام گناهان گذشته او از نامه اعمالش پاک می‌گردد و خداوند به ازای هر درهمی که وام داده است یک هزار قنطار در بهشت به او خواهد داد (۲۱).

پیامبر (ص) فرمودند: هر که یک شبانه روز به پرستاری بیماری پردازد، خداوند فرازمند او را با ابراهیم خلیل (ع) برانگیزاند و او از پل صراط برق آسا عبور نماید و هر که تلاش خود را به کار گیرد تا حاجت بیماری را برآورده سازد از گناهان خود بیرون آید و پاک شود همان طور که وقتی از مادر زاییده شد پاک بود. در این هنگام مردی از انصار عرض کرد: یا رسول اللّه، اگر چه آن بیمار از بستگان او باشد؟ (۲۲). در حدیث، یکی از انصار از پیامبر (ص) پرسیدند: ای پیامبر خدا، پدر و مادرم به فدایت! اگر بیماری از خانواده شخص باشد. آیا در صورتی که در برآوردن نیاز خانواده‌ی خویش بکوشد این کار پاداش بیشتری ندارد؟ فرمود: چرا؟ (۲۳). پیامبر خدا (ص) فرمودند: هرکس غذایی را که بیمار هوس کرده است به او برساند، خداوند از میوه های بهشتی به او خواهد خوراند. پیامبر خدا (ص): بیمارانتان را به خوردن و آشامیدن وادار مکنید چرا که خداوند به آنها می خوراند و می‌نوشاند (۲۳).

سنن ابن ماجه به نقل از ابن عباس: پیامبر خدا مردی را عیادت کرد و از او پرسید: چه میل داری؟ گفت: نان گندم دوست دارم. پیامبر فرمودند: هر کس نان گندمی دارد برای برادر خویش بفرستد. سپس فرمود: اگر بیماری از بیمارانتان چیزی هوس کرد آن را به وی بخورانید (۲۳). در حدیثی از پیامبر (ص) درباره پرستاری جبرئیل از خود می فرماید: جبرئیل همواره با من سخن می گفت تا این که درد من آرام یافت و در حالی که سرم به دامان او بود به خواب رفتم (۲۴). پیامبر (ص) در روایتی بلند پس از بیان فضیلت های حضرت فاطمه (س) و بیان ظلم هایی که پس از رحلت ایشان در حق فاطمه (س) می شود، فرمودند: درد و بیماری فاطمه آغاز می‌شود و خداوند عزوجل، حضرت مریم دختر عمران را به سوی او می‌فرستند تا از او پرستاری کند و انیس او باشد (۲۵). پیامبر (ص) در حدیثی درباره روحیه دادن به بیمار و امیدوار ساختن او به زندگی فرمودند:

[1] نارسایی ویرایشی در مواردی مربوط به امانت داری و وفاداری محققان به اصل متن سند است که چاره ای جز ارائه متن عیناً مطابق آنچه در کتب اصلی وجود دارد نیست و از مخاطبان به خاطر آن عذرخواهی می نماییم.

هرگاه بر بیمار وارد شدید او را به سلامت و طول عمر امیدوار سازید گرچه این امیدوار ساختن در قضا و قدر موثر نیست ولی بیمار را دلخوش می‌سازد و باعث آرامش و تسکین او می گردد (۲۶). با توجه به روایات بیان شده به نظر می رسد مشخصه های تعریفی پرستاری به صورت ذیل باشد:

– پرستاری از بیمار نسبت به اقدامات دیگر رایج در پرستاری، امروزه اهمیت بیشتری دارد، امری دائمی و در تمام مدت شبانه روز است، سبب می گردد فرد دارای قلب سلیم و مقام والا در آخرت گردد، پرستاری از بیمار سبب تعالی پرستار و از بین رفتن گناهان وی می شود، از اعمال پسندیده در نزد پروردگار است و پرستاری از اعضای خانواده ثواب بیشتری دارد. بنابراین در پرستاری از اعضای خانواده فرد اقداماتی انجام می دهد که سایرین ممکن است انجام ندهند. بنابراین نمونه عالی پرستاری، مراقبت از اعضای خانواده است مثل ارتباطات قوی عاطفی، فداکاری و ایثار، توجه به همه ابعاد وجودی فرد (جسمی و روحی)، آگاهی کامل از همه مسائل و مشکلات فرد، همواره در دسترس بودن و دائمی بودن مراقبت، راحت تر بودن بیمار با مراقب.

– پاداش پرستار همانند محسنین است پس پرستاران از زمره محسنین هستند. پرستاران در صورت انجام ندادن وظایف، کیفر می بینند و در صورت انجام دقیق پرستاری، پاداش بسیار مضاعف دارند. پرستاری از بیمار سبب تعالی، رشد و پرورش صفات نیکو در فرد می گردد (دوری از نفاق). پرستاری بر اساس خواست و نیاز بیماران طراحی می شود. بنابراین پرستار نباید بیمار را به کاری وادار نماید.

– پرستار باید از قدرت شفابخشی خداوند در بهبود بیماران استفاده نماید.

– پرستار وظیفه آرامش بخشی به بیمار را دارد و در این راه از شیوه سخن گویی، همدلی و همدری با بیماران استفاده می نماید. پرستار همواره باید بیمار را امیدوار کند و او را به بهبودی دلخوش کند. پرستار باید انیس بیمار باشد و به او نهایت محبت را نماید. بنابر یافته ها پرستار باید همانند نزدیکان بیمار در امر مراقبت از بیمار دلسوز، مهربان، همدرد، آرامش بخش و امیدوار کننده باشد. او باید مراقبت را در تمام مدت شبانه روز و به طور مداوم انجام دهد. در مراقبت از بیمار آنچه مهم است خواست بیمار است پس امری در درون بیمار وجود دارد که به صلاح خویش از دیگران آگاه تر است. در این تعاملات درمانی نه تنها بیمار به شفا و بهبودی دست می یابد بلکه پرستار نیز به مقام محسنین و نیکوکاران می رسد و هر دو به تعالی دست می یابند.

حوادث تاریخی در صدر اسلام: در سیره ابن هشام آمده است: یکی از اصحاب خاص پیامبر به نام "سعد بن معاذ" را که جراحت سختی در جنگ خندق برداشته بود به دستور حضرت در مسجد در خیمه‌ی زنی از قبیله اسلم که به او رفیده می‌گفتند قرار دادند و رفیده در آن خیمه مجروحان جنگ را مداوا می‌کرد و به پرستاری و مراقبت از آنها می‌پرداخت (۲۷). در کتاب المعجم الصغیر به نقل از ام انس: ام سلمه گفت: ای پیامبر خدا! آیا می توانم به همراهت روانه‌ی پیکار شوم؟ فرمودند: ام سلمه! جهاد بر زنان نوشته نشده است. ام سلمه گفت: مجروحان را درمان می کنم، چشم را علاج می سازم. آب می رسانم. فرمود: در این صورت، آری (۲۳). سنن ترمذی به نقل از یزید بن هرمز: نجده‌ی حروری به ابن عباس نوشت و از او پرسید: آیا پیامبر (ص) زنان را به نبرد ها می برد؟ و آیا برای آنان سهمی مقرر می داشت؟ ابن عباس، در پاسخ او چنین نوشت: به من نامه نوشته‌ای و از من پرسیده ای که آیا پیامبر خدا زنان را به پیکار می برد؟ او زنان را به پیکار می برد و آنان بیماران را درمان می کردند و از غنیمت نیز بهره ای به آنها می دادند (۲۳). آیت اللّه خوئی در مقدمه تفسیر البیان صفحه ۱۶۸ از طبقات ابن سعد نقل کرده اند که: ام ورقه دختر عبداللّه بن حارث قرآن را جمع کرده است و پیغمبر به دیدن این زن می رفت و وی را شهیده می نامید و همین بانو در موقع غزوه بدر به پیغمبر گفت به من اجازه می‌دهید با شما بیرون بیایم و زخمی ها را مداوا و بیماران را پرستاری کنم؟ شاید خداوند برای من شهادتی عطا فرماید. پیغمبر فرمود: محققاً خداوند به تو شهادتی خواهد بخشید (۲۸).

علامه مجلسی از حضرت علی (ع) نقل می‌نماید: شبی تب، وجودم را فرا گرفت و خواب را از من ربود. بدین جهت رسول خدا نیز تا صبح بیدار بود و شب را بین من و نماز تقسیم می‌کرد. پس از نماز نزد من می‌آمد و جویای حال من می شد و با نگاه کردن به من از وضعیت بیماری ام اطلاع می یافت و شیوه پیامبر تا طلوع صبح این چنین بود. پس از آن حضرت با اصحاب نماز گزاردند در حق من دعا کردند که: خدایا علی را شفا ده و سلامتی بخش که به خاطر بیماری اش تا صبح نخوابیدم (۲۹). در جنگ احد چنین آمده است: در این جنگ دندان پیامبر شکست و کلاهخود بر سر ایشان زخم وارد کرد. در این هنگام فاطمه (س) خون جراحت پیامبر را می‌شست و علی بن ابی طالب (ع) با سپر آب می‌آورد. چون فاطمه (س) مشاهده کرد خون بند نمی‌آید، تکه حصیری را سوزاند و خاکستر آن را روی زخم گذارد تا خون بند آید (۳۰). نسیبه دختر کعب، ام عماره، زنی بود که در جنگ ها شرکت می‌کرد. نسیبه در گرماگرم جنگ احد به مداوای مجروحان می‌پرداخت و در مواقع لزوم از پیامبر خود دفاع می‌نمود (۳۰). او با شوهر و دو پسرش در جنگ احد شرکت داشت. مشک آب کوچکی داشت که با آن مجروحان را آب می‌داد. در آن روز با دشمن درگیر شد و به افتخار جانبازی نایل آمد و دوازده زخم نیزه و شمشیر بر بدنش نقش بست (۳۰).

زنان پرستار در نبرد های پیامبر: پیامبر اسلام (ص) در هر جنگی شرکت می‌کردند معمولاً گروهی از پرستاران را با خود به جبهه‌ی جنگ می بردند که نمونه های فراوانی از آن در تاریخ اسلام به ثبت رسیده است. علامه مجلسی نقل می‌کند که: رسول خدا (ص) گروهی از زنان را با خود به جنگ می‌برد تا به مداوای مجروحان بپردازند و از انفال به آنان می‌بخشید (۳۰). از ام عطیه انصاری نقل شده است: با پیامبر، در هفت غزوه شرکت کردم. در پشت جبهه باقی می‌ماندم و برای آنان غذا تهیه می‌کردم و مجروحان را مداوا می‌نمودم و به پرستاری از بیماران می‌پرداختم (۲۳). انس بن مالک نقل کرده است که: پیامبر (ص)، ام سلیم و گروهی از زنان انصار را با خود به جبهه جنگ می‌برد تا آنان به رزمندگان آب بدهند و مجروحان را مداوا کنند (۳۰). از ابن عباس نقل شده است: رسول خدا (ص) زنان را همراه خود به جبهه جنگ می‌برد تا مجروحان را مداوا کنند (۲۳). ضمره فرزند سعید، از مادر بزرگش که یکی از پرستاران

زمان رسول خدا (ص) بوده است نقل می‌کند: که بعد از جنگ احد، وقتی منادی پیامبر اکرم (ص) مردم را برای جنگ خمراء الاسد فراخواند تا بامداد به درمان و مراقبت از مجروحان مشغول بودیم (۳۰). به نقل از ربیع: ما همراه پیامبر خدا به پیکار می‌رفتیم و به مردم آب می‌رساندیم، آنان را خدمت می‌کردیم و مجروحان و کشتگان را به مدینه باز می‌گرداندیم (۳۰). به نقل از انس: ام سلمه گفت: ای پیامبر خدا! آیا می‌توانم به همراهت روانه پیکار شوم؟ فرمود: ای ام سلمه! جهاد بر زنان نوشته نشده است. ام سلمه گفت: مجروحان رادرمان می‌کنم. چشم را علاج می‌سازم و آب می‌رسانم. فرمود: در این صورت، آری (۲۳).

از مجموع این روایات استنباط می‌شود که پرستاری امری است که وابسته به جنس نیست و زن و مرد می‌توانند پرستاری کنند. ولی با توجه به اکثریت زنان همراه پیامبر برای مداوای بیماران، به نظر می‌رسد زن دارای خصوصیات بالقوه و ذاتی است که در امر پرستاری موثر تر عمل می نماید. یعنی هر جا که نیاز به پرستار است پیامبر ترجیح می داده زنان را با خود برای این امر ببرد پس خاصیتی در ذات زنان وجود دارد که به علت نبودن آموزش کلاسیک پرستاری در زمان پیامبر (ص) امکان آموختن آن به دیگران وجود نداشته است و پیامبر سعی نموده از این خاصیت با تمرکز جنسیتی استفاده کند. بنابراین پرستاری مختص زنان نیست بلکه در زمان پیامبر به دلیل عدم امکان آموزش اصول آن سعی می شده از کسانی که دارای توانمندی بیشتری در پرستاری به صورت ذاتی هستند استفاده نماید که با توجه به یافته های قبلی، این خاصیت ذاتی رافت، مهربانی، همدلی و قدرت شفابخشی زنان است. پس پیامبر از این قدرت ذاتی زنان به خوبی در جهت پرستاری از بیماران استفاده نموده است.

اگر بر اساس عقاید اسلامی، حرکت بر مبنای فطرت تضمین کننده سلامت فرد می باشد و با توجه به اینکه فطرت امری درونی است، پس سلامت نیز امری درونی خواهد بود یعنی خود فرد مسئول حفظ سلامت و مراقبت از خود در تمامی ابعاد وجودی خویش است و پرستار موظف است تا به خواسته های بیمار عمل نماید و دیدگاه بیمار محورانه داشته باشد (۱۳). به طور خلاصه انسان بر اساس فطرت خویش حرکت می‌نماید تا به نهایت سلامت که همان روح سالم است برسد برای حرکت به سمت تعالی و پرورش جسم و روح، انسان در مراقبت دائمی از جسم و روح خویش است که در راستای این حرکت به موانع و مشکلاتی بر می خورد که نیاز به پرستاری دارد. وظیفه پرستار این است که با شفقت و محبت بر اساس نیاز مددجو تحت قوانین و ضوابط حقوقی و اخلاقی همراه با شفقت و مهربانی و همدلی، پرستاری خود را ارائه دهد و در نهایت سبب می شود پرستار به مقام محسنین و نیکوکاران نائل آید.

مفهوم پردازی پرستاری بر اساس سنت نبوی: از آنجا که پیامبر همواره در جنگ ها تعدادی از زنان را با خود به میدان نبرد می برده است به نظر می رسد زنان به طور فطری و ذاتی دارای توانایی هایی هستند که مراقبت از بیماران را برای آنان آسان تر می کند. اما با توجه به روایات، این امر مختص زنان نیست و مردان نیز وظیفه‌ی مراقبت را می‌توانند انجام دهند. از طرفی پرستاری، بر اساس روایات و احادیث منتسب به پیامبر (ص) باید همراه با مهربانی، شفقت، همدلی و همدردی و برپایه‌ی نیاز بیمار باشد. از آنجا که پیامبر توصیه می کند خویشان مراقبین بهتری برای بیماران هستند به نظر می رسد در امر مراقبت آنچه مهم تر است شفقت است نه مهارت پرستار، و مهر و عاطفه در پرستاری مهم تر از مهارت است. از طرفی طراحی برنامه مراقبتی باید بر اساس خواست و نیاز بیمار و بر مبنای فطرت وی باشد. بنابراین بر اساس سنت نبوی مفهوم پرستاری محسنانه شکل می گیرد که در آن پرستاری بر مبنای مهر و عاطفه به بیمار (انسان) انجام می گردد و در این مسیر پرستار به مقام محسنین و نیکوکاران نائل می شود.

بحث و نتیجه گیری

مقایسه مفهوم پرستاری در سیره نبوی و پرستاری امروزه: پرستاری امروزه بر دیدگاه کل نگرانه به انسان تاکید دارد؛ بر همین مبنا، پرستاری از انسان را همه جانبه، عمومی و دائمی می داند. امروزه دیدگاه نظریه پردازان پرستاری به مراقبت، بیمار محور به جای بیماری محور است و عقیده دارند مددجو و پرستار در فرآیند پرستاری هر دو متعالی می شوند و ارتقا می یابند.

بنیان عملکرد پرستاران تاکید بر رعایت اخلاق و کرامت انسانی و حق انتخاب و آزادی انسان است. پرستاران عقیده دارند برنامه های مراقبتی باید بر اساس نیاز انسان طراحی شوند و منشاء تشخیص نیاز انسان را تجربیات وی با جهان و عالم می‌دانند که سبب ایجاد نیاز هایی منحصر به فرد برای هر کس می شود (۳و۲). در همین راستا مددجو قادر است تا نیروی شفابخشی را از محیط دریافت نماید و پرستار باید کمک کند تا تجربیات بهتر و مناسب تری برای مددجو در طی فرآیند مراقبت تدارک دیده شود تا سبب اعتلای مددجو و پرستار گردد.

در پرستاری بر مبنای سنت نبوی دیدگاه کل نگرانه به انسان، مراقبت همه جانبه، دائمی و عمومی وجود دارد. اما مبنای مراقبت از نظر سنت نبوی، تعاملات انسان با جهان و انسان شدن بر اساس تجربیات مددجو نیست (۱۳) بلکه مبنا فطرت انسان و حرکت بر مبنای فطرت انسانی است (۳۱). لذا پیامبر چون به فطرت انسان و صحت آن اعتقاد دارد می فرمایند هر چه بیمار خواست به او بدهید. بنابراین در سیره نبوی بنیان طراحی برنامه های مراقبتی پرستار، فطرت انسان است. پیامبر بر شفابخشی پرستار تاکید دارد ولی آن را در طول اراده خداوند می داند نه در عرض آن. بنابراین پرستار باید در مراقبت از بیمار زمینه شفابخشی بیمار را با توانمند سازی همه جانبه بیمار تدارک ببیند، یعنی در اسلام توان شفابخشی در درون همه انسان ها به صورت بالقوه وجود دارد و پرستار وظیفه دارد تا با مراقبت مشفقانه آن را به بالفعل تبدیل کند.

ولی در پرستاری رایج، توان بالقوه شفابخشی در خارج از وجود فرد و در تجربیات محیطی وجود دارد و پرستار موظف است تا تجربیاتی را از بیرون برای مددجو تدارک ببیند تا به توان شفابخشی برسد. اگرچه اسلام اثر تجارب را انکار نمی کند ولی آن را تسریع کننده یا محدود کننده می‌داند و به آن ارزش ذاتی نمی دهد و آن را تعیین کننده در رسیدن مددجو به شفا نمی‌شناسد. بلکه مددجو بنابر برخورداری از فطرت الهی می‌تواند با همه این عوامل مقابله کند و در مسیر شفابخشی حرکت کند.

بنابر همین عقیده در فرآیند مراقبت و پرستاری، پرستار و مددجو تعامل محسنانه خواهند داشت یعنی تعامل بر مبنای خدا محوری که در آن تجربیات حاصل از این تعامل نیز درسایه‌ی دستورات الهی معنی می پذیرد که در نهایت سبب تعالی روحی هر دو طرف بر مبنای فطرت الهی انسان می شود نه تنها بر مبنای تجربیات به دست آمده در طی تعاملات. در نظریه های پرستاری اغلب سلامت و بیماری، مفهومی تحمیلی به فرد است یعنی جزو فطرت انسان نیست. بنابراین کسی موظف است تا از انسان به طور دائم مراقبت نماید تا وی بیمار نشود و اگر شد به سرعت به سلامت برسد. در نظریه‌ی فعلی، بیماری و سلامت مفهومی طبیعی است یعنی انسان به طور طبیعی با آن رو به رو می گردد و به طور غریزی موظف است تا بر اساس حب ذات دائماً از خود مراقبت نماید و سعی نماید از بیماری و سلامت استفاده نماید تا به سمت سلامت روح حرکت نماید. در اینجا نقش پرستار این است تا در مواردی که انسان در این مسیر به مشکل بر می خورد بر اساس احسان و نیکوکاری به مراقبت از انسان بپردازد. مفهوم احسان یعنی نیکوکاری با محوریت الهی نه نیکی با محوریت انسانی، خاص نظریه‌ی حاضر بوده و ما به ازایی در نظریه های دیگر ندارد. پس در این تفکر، ارائه پرستاری بر اساس اختیار انسان رخ می‌دهد و امری درون زاد است نه امری که از خارج به فرد تحمیل گردد.

مقایسه مفهوم پرستاری در سیره نبوی با مطالعات مشابه در کشور های اسلامی: در مطالعه Zandi، پرستار و بیمار هر دو عبادت کنندگانی هستند که برای رسیدن به تکامل تلاش می کنند (۱۴) که از نظر هم عقیده بودن در مورد رسیدن به تعالی بیمار و پرستار با نتایج مطالعه حاضر مشابه است. در نظریه ایشان پرستار وظیفه رفع نیازهای بیمار را دارد که از این جهت نیز با نظریه حاضر هماهنگ است اما در مطالعه Zandi، منشاء نیاز ها به طور مشخص بیان نشده است که در مطالعه حاضر خواست بیمار با توجه به فطرت وی است. در مطالعه‌ی Sadat Hoseini و همکاران نیز توجه به تمامیت بیمار، دیدگاه بیمار محور و حرکت به سمت تعالی پرستار و بیمار دیده شده است (۱۵) ولی پرستاری به عنوان چاره جو مطرح شده که در آن بعد عقلانی پرستاری بر بعد عاطفی آن غلبه دارد در حالی که در مفهوم پرستاری بر اساس سیره نبوی بعد عاطفی و شفا بخشی پرستاری غلبه بیشتری دارد اما در هر دو تعریف مبنای کارکرد پرستار بر اساس فطرت انسان بیان شده است. بنابراین به نظر می رسد پرستاری در سیره نبوی بر مبنای فطرت و بر اساس مهربانی و شفقت و برای رسیدن به تعالی بیمار و پرستار مورد نظر کلیه‌ی نظریه پردازان مسلمان است. با توجه به تفاوت معنایی که بین مفهوم پرستاری در سیره نبوی و نظریه های رایج پرستاری وجود دارد به نظر می رسد لازم است تا مطالعات دامنه دار و مکرری در این زمینه در جامعه ایرانی- اسلامی ما انجام گردد تا بنیان های تئوریک قوی ای برای این مفهوم در پرستاری ایران ایجاد شود و در این راستا بتوان برنامه های مراقبتی و مداخلات پرستاری را بر اساس تعاریف پرستاری موجود در متون اسلامی ارائه داد. بنابراین در جامعه ای که انسان در رابطه اش با خداوند معنی می شود مسلماً پرستاری از این انسان با جامعه ای که انسان در ارتباط با تعاملات و تجربیاتش با محیط معنا می شود تفاوت های خاصی خواهد داشت. لذا پیشنهاد می گردد محققین جوان، تحقیقاتی بر اساس مفهوم پرستاری مشفقانه بر مبنای فطرت بر روی بیماران مختلف و گروه‌های سنی متفاوت انجام دهند تا در این راستا ضمن ارتقا این مفهوم به مفاهیم جدید در حیطه نظریه پردازی در پرستاری نیز دست یابیم.

تقدیر و تشکر

از کلیه‌ی اساتید و کسانی که از متون ایشان در ارائه این مفهوم استفاده شد قدردانی می نمایم و یاد و خاطره اساتید برجسته علوم حدیث و اسلام که از متون ایشان در این نظریه استفاده شده است گرامی می دارم. ضمناً از موسسه انتشاراتی نور به علت تهیه ابزار های جستجوی احادیث و روایات و آیات اسلامی، نهایت قدردانی را می نمایم.

References

1. Adams T. The idea of revolution in the development of nursing theory. Journal of Advanced Nursing 1991; 16: 1487-91.
2. Fawcett J. Contemporary Nursing Knowledge: Analysis and Evaluation of Nursing Models and Theories. edn n, editor. Philadelphia: Davis Company; 2006.
3. Melise IA. Theoretical Nursing Development and Progress. edn n, editor. Washington (U.S.A): Lippincott Williams &Walkins; 2012.
4. Tomey AN, Alligood MR. Nursing Theorists and Their Work. edn n, editor. USA, Missouri: Mosby; 2006.
5. Finfgeld-Connett D. Concept synthesis of the art of nursing. Journal of Advanced Nursing 2007; 62(3): 8-381.
6. Leitch A. The changing concept of nursing. The American Journal of Nursing 1949; 49(11): 712.
7. Clark DJ, Denton S, Burns J, Rawstorne D, Warrington E. Definition Nursing. Royal College of Nursing; 2012.
8. Dehkhoda A. Harfe mim. Logatname Dehkhoda. Tehran: Chapkhane Moassese Entesharat va Chap Daneshgahe Tehran; 1959.
9. Henderson V. The concept of nursing. Journal of Advanced Nursing 2006; 53(1): 21-34.
10. Pross E, Boykin A, Hilton N, Gabuat J. A study of knowing nurses as caring. Holistic Nursing Practice 2010; 24(3): 7-142.
11. Qureshi Banaee AA. Qamoos Quran. 6 th ed. Tehran: Dar-Ol-Kotobe Islamieh; 1992.
12. Sadat Hosseini A, Alhani F, Khosropanah A, Behjatpour AK. Explanation of Meta paradigm of Human in Islamic Sources and Nursing Theories. Journal of Nursin Research Development 2012; 9(2): 36-48.
13. Sadathoseini AS, Alhani F, Khosropanah AH, Behjatpour AK. A concept Analysis of Nursing Based on Islamic Sources: Seeking Remedy. International Journal of nursing knowlwdge 2013; 24(2): 9-142.
14. Asad Zandi M. Concepts& theories of Nursing with a Sound Heart model. Tehran: Hidari; 1393.
15. Conferences Gowi. Islamic- Iranian Development(2). Tehran: Nashre Olgoye Pishraft; 1392.
16. Sadat Hoseini A, Alhani F, Khosro-panah A. Explanation of nessesity for enter Islamic concept in nursing. Akhlage zisti 2011; 2(4): 55-77.
17. Moradi Zanjani H, Lesani Fesharaki MA. Ravesh Tahghegh Mozoee dar Quran Karim. edn n, editor. Zanjan: Ghalame Mehr; 2006.
18. Sadat Hoseini AS K-pA, Negarande R. Explanation the concept of carein Islamic document and explain of deferent of it with caring theories. Iranian Journal of Nursing Research 2014; 9(3): 48-61.
19. Ataroodi AA. Meshkate Al- Anvar. First ed. Tehran: Atarood; 1995.
20. Kamaraee MB. Adab va Soonan. First ed. Tehran: Islamie; 1986.
21. Mojahedi MA. Padashe Nikiha va Keyfar Ghonahan. First ed. Tehran: Entesharat Sooroor; 2002.
22. Hasanzade S. Savabe Amal. First ed. Tehran: Entasharat Armaqane Tooba; 2003.
23. Rey Shahri M. Moosooat Al`Ahadith Al`Tebiy. edn n, editor. Qum: Dar Al`Hadith; 2005.
24. ibrahim A. Theoretical Nursing Development and Progress. Ed f, editor. U.S.A.: Lippincott Williams& Walkins; 2007.
25. Drummond J. Freedom to roam: a deleuzian overture for the concept of care in nursing. Nursing Philosophy 2002; 3: 33-222.
26. Khosropanah A. Phalsafehaye Mozaf. First, editor. Tehran: Pajoheshgah Farhang va Andishe Islami; 2006.
27. Paley J. Spirituality and Nursing: a reductionist approach. Nursing Philosophy 2008; 9: 3-18.
28. Paley J. Virtus of autonomy: the Kantin ethics of care. Nursing philosophy 2002; 3: 43-133.
29. Dehghan Nayeri N, Jalali Nia F. Nazarieh-pardazi va Nazarie haye Parastari. Tehran: Boshra; 2004.
30. Majlesi A. Bahar Al-Anvar. Lebanon: Moassesse Al-Vafa Beirut; 1984.
31. Sadathoseini AS, Alhani F, Khosropanah AK, Behjatpout AH. Theoretical perspective to the concept of human in Islamic philosophy. Journal of theory construction and testing 2013; 17(2): 47-57.

Islam and Health Journal
Babol University of Medical Sciences

Babol Univ. of Med. Sciences
Islam and Health Journal/ 2014; 1(2): 63-70

Nursing in profet narration and life: Explanation of concept of nursing based on narration of Mohammad Profet

Received: 10 Jul 2014 Accepted: 9 Sep 2014

Sadat Hoseini AS (PhD)[1*]

1. Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

[*]**Corresponding Author:**
Sadat Hoseini AS, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

Tel: +98 21 61054423
Fax: +98 21 66904252
Email: ashoseini@tums.ac.ir

Abstract

Introduction: Nursing is the important concept in nursing sciences. This concept must be explanation in different culture, religious and philosophy. Then in this article we explanation the concept of nursing based on profit narrations.

Methods: In this article was used of subjective research in narration and life of profit in 7 steps.

Findings: Based on narration profetnursing must be based on kindness, imphaty and symphaty.caring is based on need of patients. The family is the best person for nursing of patient because kindness is very important in nursing. Finally the definition of nursing is Mohsenane Nursing (nursing with kindness and love to God). Then in the therapeutic and caring interaction between nurse and patient both becoming and improved in humanity.

Conclusion: The root of patient needs in Islam is Fetrat and other definition is interaction and experiences of human with universe. In this view kindness caring is very different. We need a lot of survey for enter this definition in nursing sciences of Iran.

Keywords: **Islam, Nursing, Prophet Mohammad, Mohsenane**